

NEDERLANDERS EN DE GROTE OORLOG

Rob Kammelar (samenstelling) e.a., *Het monster van de oorlog. Nederlandse liedjes en gedichten over de Eerste Wereldoorlog* (Nijgh & VanDitmar: Amsterdam 2004), 367 blz., € 22,50.

Jonge Groen, *Nederlanders in de Grote Oorlog* (Boom: Amsterdam 2004), 182 blz., € 19,50.

Chrisje en Kees Brants (tekst) en Marius van Leeuwen (fotografie), *Levende herinnering. De oorlog die nooit ophield 1914-1918* (Aprilis: Zaltbommel 2004), 184 blz., € 34,90.

Dat Nederland neutraal was tijdens de Eerste Wereldoorlog is bekend, maar dit betekende niet dat de oorlog onopgemerkt aan ons land voorbij ging. Over de effecten van de oorlog op de Nederlandse samenleving zijn twee boeiende boeken verschenen.

In een verrassende bloemlezing van Nederlandse gedichten en liedjes wordt duidelijk gemaakt dat de gruwelijke oorlog, die deels zo dichtbij werd uitgevochten, een grote invloed heeft gehad op de psyche van veel Nederlanders. *Het monster van de oorlog* is geen wetenschappelijke analyse, maar wel een fraai doorkijkje in het gevoelsleven van dichters, cabaretiërs en andere liedjesschrijvers. Teksten van Lodewijk van Deyssel, Louis Davids, Koos Speenhoff, maar ook van onbekend gebleven auteurs, verraden de diepe emoties die gevoeld werden en de hoop op vrede. De oorlog leidde in Nederland o.a. tot een sterke groei van vredes- en anti-oorlogsbewegingen, waaraan veel intellectuelen en kunstenaars deelnamen.

De meer dan 150 verzamelde dicht- en liedteksten worden in tien thema's opgesplitst; onder andere 'Oorlogsbeelden uit België en Nederland', 'Vluchtelingen en slachtoffers', 'Het monster van de oorlog', 'Soldatenleven in Nederland', 'De hoge heren', 'Zorgen van alledag' en 'Nooit meer oorlog'. Elk thema wordt voorafgegaan door een duidelijke inleiding waardoor de teksten in de juiste context gelezen kunnen worden. Daarnaast wordt ook elke tekst apart van een verhelderende toelichting voorzien.

Hoewel de meeste teksten vooral de negatieve kanten van de oorlog belichten, zijn ze niet allemaal even zwaar van toon. Er zijn ook teksten over soldaten die verliefd zijn op buitenlandse meisjes, over de mobilisatie en over smokkelhandel. Ook de experimentele dichtvorm die Theo van Doesburg toepast in zijn door de oorlog geïnspireerde gedicht *Infanterie Looppas* (1915) is de moeite waard:

'Bom Bom Bom Bom Bom
Bom Bom Bom Bom Bom

In fan terie

Rusj. rusj. rusj. rusj. rusj.
rusj. rusj. rusj. rusj. rusj.

In fan terie'

Voor de secties Nederlands en geschiedenis is *Het monster van de oorlog* een meer dan welkome en bruikbare aanvulling op het, vooral buitenlandse, literaire werk dat tijdens- of in reactie op de Eerste Wereldoorlog verscheen.

Van de hand van W.L. Penning jr. (1840-1924), gezien als voorloper van De Tachtigers, is het volgende gedicht uit 1914.

HET MONSTER

Doller dan ooit is 't monster losgebroken
En menschen worden wilde beesten;
Helsch viert het kwaad zijn gloriefeesten –
Tot de overmacht heeft rechtgesproken,
Of nieuwe vecht-stof uitgezaaid:
Vergif in de' oogst dien 't erfkrout maait.

Aan 't schaakbord peinzen de ingewijden;
En elke zet, na bede om Zegen,
Stormt zwaar 't onmondig menschdom tegen –
Dat honds gehoorzaam wie 't doet lijden,
In gruwzaam onderlingen strijd
Zijn God vraagt hoe 't zich ooit bevrijdt?

De wereld, zat van 't wederzijds beulen,
Vloekte al wat oorlog stookt in 't duister,
Uit klauwen keert ze in kooi en kluister;
Slaafsch – waar haar meesters weér gaan heulen,
Trouwloos op nieuwen krijg bedacht –
Verkropt zij 't wee en HEERSZUCHT – lacht

Naast de gedichten en liedjes die het geweld van de Eerste Wereldoorlog losmaakte in Nederland, bleken enkele personen zo onder de indruk dat zij zich als vrijwilliger aanmeldden bij een van de strijdende partijen. In ons land bestond namelijk sympathie voor zowel de Centrale mogendheden, bijvoorbeeld bij de minister-president en de opperbevelhebber van het leger, als voor de geallieerden en dan met name Frankrijk. Engeland was vanwege de

Boerenoorlog niet erg populair. De vrijwilligers waren overwegend emigranten die nog over een Nederlands paspoort beschikten of expats, die zich nauw verbonden voelden met hun gastland. Anderen hoopten door hun aanmelding op een snelle naturalisatie of lieten zich door hun omgeving pressen om te gaan vechten.

Groen vertelt in soepele stijl over de uiteenlopende belevenissen van deze oorlogsavonturiers. Onder hen ook enkele intellectuelen en kunstenaars die zich aangetrokken voelden tot de strijd, zoals de bekende schrijver/schilder Johan Fabricius en buitenland redacteur van een Franse krant Jules Hedeman. De inleiding bij elk hoofdstuk beschrijft de rol van het land in de oorlog en de stand van zaken in het jaar waarin de hoofdpersoon op het oorlogstoneel verschijnt.

Louis van Iersel, die naar Amerika emigreerde, kreeg de Medal of Honour voor zijn getoonde moed in de strijd. Als bonus ontving hij versneld het Amerikaans staatsburgerschap. Johan Fabricius (later zou hij onder andere *De scheepjongens van Bontekoe*, *Het meisje met de blauwe hoed* en *Eiland der demonen* schrijven) raakte via zijn vader in de Italiaanse Alpen verzeild, als oorlogsschilder voor het Oostenrijks-Hongaarse leger.

Hoewel hij graag wilde vechten aan het front, zag hij daar vanaf omdat het hem zijn Nederlandse staatsburgerschap zou kosten en dat wilde hij niet. Zijn tekeningen werden niet echt gewaardeerd door de legerleiding ter plekke, omdat ze te weinig propagandistisch waren. In 1918 keerde hij, na een ziekte, terug naar Nederland. In de Tweede Wereldoorlog was hij in Engeland radioverslaggever.

Hoe anders verging het de jongens Otterspoor. De familie Otterspoor emigreerde naar Australië waar de broers – Frank, John en Harry – zich in 1915 als vrijwilliger aanmeldden, trouw aan hun nieuwe vaderland. In Frankrijk waren ze in 1917 op een gegeven moment de directe tegenstanders van Adolf Hitler daar als ordonnans diende. Alleen Harry overleefde het militaire avontuur.

Verder worden in *Nederlanders in de Grote Oorlog* de belevenissen van een Nederlandse verpleegster in Antwerpen, van Nederlandse artsen in Rusland, Polen en Frankrijk, van 1400 Nederlandse vrijwilligers in het Franse Vreemdelingen Legioen (bij dit onderdeel sneuvelde Jules Hedeman in 1916 in Verdun) evenals van drie 'Hollanders' in Passendale. De meeste Nederlandse vrijwilligers overleefden de mensenetende Grote Oorlog niet, ongeacht aan welke zijde ze meevochten.

Kleine, boeiende geschiedenissen die na veel internet speurwerk tot stand zijn gekomen en 'niet dankzij de medewerking van Nederlandse historici', schrijft Groen enigszins verontwaardigd.

Zijn digitale onderzoek heeft een origineel en vlot leesbaar boek opgeleverd over Nederlanders in de Grote Oorlog, ook als blijkt dat het aantal vrijwilligers dat rechtstreeks uit Nederland kwam erg beperkt bleef. De auteur nodigt lezers uit om nieuwe (familie)gegevens aan te dragen, zodat het onderzoek naar deze avontuurlijke Nederlanders kan worden voortgezet.

Op een heel andere manier wordt er naar de Grote Oorlog gekeken in *Levende Herinnering. De oorlog die nooit ophield 1914-1918*. Van de hand van Chrisje en Kees Brants (tekst) en Marius van Leeuwen (fotografie) verscheen een prachtig fotoboek. Maar door *Levende Herinnering* alleen als geslaagd fotoboek te omschrijven doe ik geen recht aan de bijbehorende tekst. De auteurs willen meer bieden dan alleen een rijk geïllustreerde tocht langs overblijfselen en herinneringen van het Westelijk front. Zij vragen zich af hoe die oorlog, waarvan vrijwel geen deelnemers of ooggetuigen meer in leven zijn, steeds meer tot de verbeelding lijkt te spreken. We willen die oorlog niet vergeten en sterker nog, we willen er alles van weten. Wat willen we bewaren en onthouden van het verleden? Wat en hoe willen we ons dat stuk geschiedenis herinneren? Wanneer gaat herinnering over in historie?

In een aantal korte hoofdstukken staan de auteurs stil bij de manieren waarop wij omgaan met deze oorlog. In een prettig leesbare stijl, bekend uit *Velden van Weleer*, wordt stilgestaan bij de historische, emotionele en commerciële kanten van de loopgraven, begraafplaatsen, monumenten en musea. Wat te denken van de bijna religieuze ervaring van de Last Post die elke avond in leper weerklinkt in het bijzijn van vaak honderden, vooral Britse, bezoekers? En de Battlefield Tours die goede zaken doen dienen niet alleen de historie, maar ook de lokale economie. De stijlvolle foto's van bekende Grote Oorlog- iconen krijgen hierdoor vaak een dubbele lading, omdat er meer achter zit.

Naast het 'feest der herkenning' dat de foto's boden, waren de gestelde vragen voor mij aanleiding om alvast na te denken over wat Nederland in de toekomst zou willen bewaren van de eigen Grote Oorlog.

Huub Oattes

OVERZICHT

H.P. Wilmott, *Eerste Wereldoorlog* (Het Spectrum: Utrecht 2004), 319 blz., prijs € 37,95.

Met de boeken over de Eerste Wereldoorlog is al een goede bibliotheek te vullen en ieder jaar komen er weer bij. Een nieuwe uitgave moet dus echt meerwaarde hebben om haar verschijning te rechtvaardigen. Natuurlijk komt het antwoord op de schuldvraag geregeld in een andere gedaante terug en worden ieder jaar nieuwe details en nog meer kleine en grote geschiedenissen onthuld, maar hoe lezenswaardig het allemaal mag zijn, het is zeer de vraag of dat alles iets toevoegt aan het bestaande beeld. Het verloop van de strijd is bekend en we kunnen ons een voorstelling maken van het leven aan het front. We weten hoe de oorlog een einde maakte aan het blinde vertrouwen van

menigeen in de kracht van de liberale waarden en het moderne kapitalisme en dat een sfeer van individueel pessimisme, van haat en wraak tussen volken, klassen en rassen ervoor in de plaats kwam. Grote monarchieën verdwenen om plaats te maken voor vaak kleinere en instabiele republieken. Nieuwe ideologieën grepen hun kans. De oorlog veranderde het wezen van de moderne staat; de nachtwerkerstaat werd gedwongen in te grijpen in het economische leven en zich te bemoeien met het leven van zijn burgers op een schaal waarin hij dat nog nooit had gedaan.

Het aardige van het boek van Wilmott is dat al deze zaken in dit overzichtswerk ter sprake komen en zichtbaar worden gemaakt. Want naast het grote verhaal van de strijd en het leven aan het front en thuis is er ook veel aandacht voor de verhelderende details, vaak met behulp van afbeeldingen. Zo zijn van ieder van de belangrijkste partijen de